

נתקבלו במערכת

מוסד הרב קוק. ראשיתו, מייסדיו, ראשיו, תרומתו. מאת חיים זהר. בהוצאת

הסתדרות המזרחי - הפועל המזרחי, ירושלים תשס"ה. 72 עמ'. (02-5633445)

סקירה היסטורית, ביוגרפית וביבליוגרפית על אחד מבתי היוצר הגדולים של ספרים תורניים בימינו. החוברת מתארת את הקשיים הכלכליים והציבוריים, הפנימיים והחיצוניים, שעמדו בדרכו של הרב מימון ז"ל כשהקים את המוסד כמעט יש-מאין סמוך לפני מלחמה"ע השניה, ומצביעה על הישגיו הגדולים. מוסה"ק על גופיו השונים (הוצאת הספרים, הספריה, 'יד הרב מיימון' ועוד), עתה בניהולם של בנו וחתניו של הרב שילה רפאל ז"ל ובנה יחידה של בתו יחידתו של הרב מימון, נטל חלק חשוב בתחיית עולם היהדות והתורה בארץ, ובעז"ה עתידו עוד לפני; אמנם המחבר מבקר את העובדה שהמוסד הפך בעיקרו להוצאת ספרים תורנית 'רגילה', וכמעט שאין הוא משמש יותר לתפקיד שבעיקר לשמו הוקם בזמנו ע"י תנועת 'המזרחי העולמי' - חקר הציונות הדתית, הגותה ואישיה.

יודעי בינה. מאסף תורני לענייני קידוש החודש, זמנים בהלכה ואסטרונומיה

יהודית. יוצא לאור ע"י המכון ללימודי קידוש החודש ועיבור השנה ע"ש דרייזין

בישיבת כרם ביבנה. עורך שי ואלטר. ח"א: תשס"א; ח"ב: תשס"ד; ח"ג: תשס"ו;

ח"ד: תשס"ז. (08-8566560)

כמו שהתפתחויות הרחניות בעולם לא באו אלא 'ליישר דרך למלך המשיח' (רמב"ם מלכים יא, ד), כך התפתחות הטכנולוגיה והמדע בדורנו מקפיצה בכמה דרגות את היידע וההבנה ודייק החישוב בענייני הלוח העברי, נושאים המעוררים ענין בקשת הולכת ומתרחבת של אנשי תורה ואנשי-מדע תורניים. כמה וכמה חיבורים חשובים חוברו בנושאים אלו בשנים האחרונות, תוכנות מחשב פותחו, כינוסים כונסו, ומספר תלמידי חכמים צעירים מתחילים לפלס את דרכם ל'מזרח' של העוסקים בתחומים אלו. אחד החשובים שבהם הוא הרב שי ואלטר מיישיבת כרם ביבנה, שהספיק כבר לחבר את הספר 'מרחבי רקיע' - מדריך אסטרונומי על מסכת ראש השנה, שיצא לאור ע"י מכון 'עוז והדר' לקראת לימוד מסכת ראש השנה במסגרת הדף היומי והופץ ברבבות עותקים (במקביל נדפס גם 'המאור המבואר' של 'מאורות הדף היומי' - מבוא אסטרונומי למסכת ראש השנה בליווי תמונות שחיבר הרב מרדכי גנוט, מחבר לוח 'דבר בעתו', לערוך את הספר 'יד יצחק', קובץ בנושאי תכונה יהודית שיצא לאור בניסן תשס"ג ע"י המכון ללימודי התכונה היהודית שבישיבת כרם ביבנה (הוא נסקר ב'המעין' תשרי תשס"ד [מד, א] עמ' 87-88), ולחבר מאמרים רבים ונספחים לספרים אחרים בנושאים אלו. קובצי 'יודעי בינה' מכילים עשרות מאמרים של חשובי החוקרים והלמדנים בתחום מיוחד זה, צעירים ומבוגרים, מכל קצווי הקשת הדתית-תורנית. גם צורתם החיצונית, המשתפרת מגליון לגליון (וצבעוני יותר מבפנים ומבחוץ, כריכה קשה וכו'), מצביעה על איכות הלימוד ורמת הלומדים שבמגמת עליה מתמדת. בקבצי 'יודעי בינה' ישנם מאמרים על מחלוקת רס"ג ובן מאיר לגבי קביעות השנה, על שיטת רס"ג בקידוש החודש, על כללי חיבורי פרשות השבוע, על הקריטריונים לשיפור אפשרות ראית הירח החדש בזמנו, על התקופות, על שיטות הראשונים והאחרונים בזמן צאת הכוכבים, על קו התאריך והלכותיו, על השימוש באמצעים אופטיים לראית הירח, על ההגדרה ההלכתית של החלל לענין זמנים, ויכוח נוקב אם בעתיד יקדשו שוב חודשים על פי הראיה או יסמכו על החשבון, ועוד ועוד.

חדושי מהר"ל מפראג על מסכת בבא מציעא. מאת מרנא ורבנא רבי יהודה ליואי ב"ר בצלאל זצוק"ל, אב"ד ארץ מעהרין ועיר פראג. יוצא לאור לראשונה מכת"י עם מבוא, מראי מקומות והערות ע"י הרב יהושע חסידה. מפעל תורת חכמי פראג. מכון ירושלים, תשס"ו. 21+שט עמ'. (02-6510627)

הרב בוקסבוים זצ"ל מונה בתחילת המבוא לספר זה, אחד המבואות האחרונים שזכה לכתוב לספרי המכון שבראשותו, את כ"ג הכרכים של כתבי המהר"ל מפראג שהוציא כבר מכון ירושלים לאור במסגרת מפעל "תורת המהר"ל מפראג", אחד מעשרות מפעלי המכון. כרך החידושים על ב"מ, הכ"ד בסידרה זו, הוא הראשון שבו מתגלה המהר"ל, גדול המחשבה וההנהגה, במה שהיה לפני הכל - ראש ישיבה, מרבץ תורה, איש הלכה ורבם המובהק של רבים מגדולי דורו. יותר מארבע מאות שנה המתין כתה"י, העתקה של חידושים על כמה מסכתות עם הגהות ומחיקות ותיקונים והוספות בכת"ק של המחבר - המהר"ל, עד שיזכה לבוא עתה לבית הדפוס מתוקן ומהודר בידי ר' יהושע חסידה, בן ונכד למהדירי ספרים, ודור רביעי לאבי המהדירים התורניים בדור שעבר - הרב מנחם זאב חסידה בעל 'הסגולה'.

בד"ד. כתב עת לענייני תורה ומדע. **חוברת 17**, אלול תשס"ו; **חוברת 18**, ניסן תשס"ז. עורך: עלי מרצבך. עורך יועץ: יחיאל דומב. הוצאת אוניברסיטת בר אילן, רמת גן. (03-5318768)

חילופי משמרות התקיימו במערכת כתב העת המכובד הזה, המשלב מחקרי תורה ומדע בקשת רחבה של נושאים: פרופ' מרצבך (לשעבר מיוזמי ועורכי 'הגיון', כתב העת לענייני תורה ומתמטיקה, ש'נבלע' בד"ד לפני כמה שנים) מחליף את פרופ' דומב העורך הוותיק, ומצדף עמו למערכת מגוון של אנשי תורה ומדע. בכל חוברת חלק עברי וחלק אנגלי. בגליון מס' 17 שבעה מאמרים, בהם תיאוריה מנומקת של ד"ר זהר עמר שהתפתחות מתקני המים בעולם ההלניסטי והרומאי סייעה לחזק את ההקפדה על הנקיות והטהרה בישראל באותה תקופה; ניתוח של מהות צבע התכלת המקראי והשפעותיו הרוחניות והנפשיות; תיאור סוגי הסבון וחומרי הניקוי במקורות ההלכה ודיון בהשלכות הנובעות מכך; מאמר על נוסחאות בלוח העברי; בירור היסטורי על הסיבות לאי-מינוי של הגר"ד סולוביצ'יק זצ"ל לרב הראשי לישראל אחרי פטירתו של הרב הרצוג זצ"ל; וכן סקירות ותקצירים. גליון 18 רחב יותר, למעלה מעשרה מאמרים. בראשון מוכיח ידידי הרב פרופ' נריה גוטל שראיית פרשנות התנ"ך לפי הפשט כ'אובייקטיבית' מעצם הגדרתה, ולפי הדרש כ'סובייקטיבית' - טועה ומטעה, והוא מראה שקיימות גישות שונות והגדרות שונות בנושאים אלו גם בין אנשי התורה וגם בעולם המחקר. במאמר אחר מוצג אב-טיפוס של מערכת אוטומטית, המשלבת מאגרי מידע ותוכנה 'חכמה' להכנת דרשות תורניות קצרות במהירות, 'אינסטנט'. לענ"ד עדיף לדרשנים הממהרים לאמץ להם שניים-שלושה ספרי 'זורטים' ולהכין על-פיהם בזריזות 'דבר תורה' בשעת הצורך; גם התוצאה תהיה מוצלחת יותר - כך למשל לא יאמר בדרשה שהמקור לכך שהוקש כבוד ההורים לכבודו של מקום הוא בספר קיצור שולחן ערוך, כפי שקבעה התוכנה הנ"ל... שני מאמרים עוסקים בבעייתיות שבפסיכולוגיה ה'חילונית' מנקודת מבטם של אנשי תורה, החשש ממנה מצד אחד - והצורך והתועלת שיש בשימוש מקצועי בה מהצד השני, ואי אפשר לנתק דיונים אלו מחוסר-הנחת המצטבר מגישתם המתירנית והלא-ערכית של רבים מהעוסקים בבריאות הנפש ברבדיה השונים; לדעתי הנושא הזה יתפוס תאוצה, ויהיה אחד המוקדים לדיונים ומאבקים ושינויים בתוך הציבור הדתי בעתיד הנראה לעין. ראויות לציון גם ביקורות הספרים האיכותיות, מאת מחברים שונים, בחוברות בד"ד.

תולדות האש. ספר זכרון לזכרו של הקדוש הבה"ח שמואל אליהו מע"ט הי"ד. מסכת בבא מציעא. [בעריכת הרב הלל מן]. ירושלים, תשס"ו. 16+תשע עמ'. (02-5002757)

באחד מלילות חודש אב תשס"ה חזר הבחור שמואל מעט, תלמיד ישיבת מיר בירושלים, בן למשפחה חסידית מאנגליה, מתפילה בכותל המערבי, וקרוב לשער יפו פגעה בו סכיניו של מרצח ערבי. הוריו וחבריו החליטו להקים ישיבה על קברו בדמות ספר זכרון תורני, אך כדי להגביר את התועלת שבו הקפידו שרוב ענייני ספר רחב היקף זה יסובו סביב סוגיות מסכת בבא מציעא. הספר פותח בחידושי ראשונים מכת"י בעניינים הקשורים למסכת (בהם תשובות מכת"י מאת שנים מתלמידי הרשב"ץ שההדירן הרב אב"י גולדמינץ, חברו של הבחור הנהרג בישיבת מיר ומחוקרי מכוון שלמה אומן), ובהמשך מובאים חידושים בהלכה ובאגדה מאת כמה מגדולי הדורות זצ"ל וכמה מגדולי דורנו שליט"א, חידושי תורה מאת חברי המנוח ובני משפחתו ודברי זיכרון והספד עליו, בהם מתגלה בחור מיוחד במידותיו ובשאיפותיו ובהנהגותיו, שלמדנותו ה'ליטאית' לא העיבה על נשמתו החסידית. חבל על דאבדין, תנצב"ה.

מכמני עזיאל. מכתבי מרן הראשון לציון הרה"ג בן ציון מאיר חי עזיאל זצ"ל. חלק ה - מהתמנותו לרבה של יפו ועד לפטירתו. בעריכת הרב שמואל כ"ץ ועזרא ברנע. ירושלים, הוועד להוצאת כתבי מרן זצ"ל, תשס"ז. תרנו עמ'. (02-6248761)

הרב עזיאל זצ"ל מוזכר פעמים רבות לצידו של הראי"ה קוק זצ"ל כמייסד הרבנות הראשית, אם כי הרב הראשי הספרדי הראשון היה הרב יעקב מאיר זצ"ל, והרב עזיאל מונה לראש"ל צ"ק לאחר פטירתו. אין זה אלא שדמותו הדומיננטית של הרב עזיאל האפילה בימיו על רבנים רבים אחרים; ואכן בכך זה, המשקף את פעולותיו הציבוריות בתקופת חייו האחרונה, בולטות הנמרצות וההחלטיות של הרב, ופעילותו העניפה בקשת רחבה מאוד של תחומים. תשעת הכרכים של שו"ת 'משפטי עזיאל' וספרי הלכה ומחשבה נוספים מפרי עטו מצביעים על גדולתו התורנית, וסידרת הספרים 'מכמני עזיאל' מהווה אוצר בלום להכרת מנהיגותו הציבורית בפרט, ובכלל - להבנת תהליכים ומאורעות בהתפתחות היישוב בארץ בדור הקודם. צאצאיו ומוקירי זכרו של הרב עזיאל ממשיכים להוציא לאור את שארית כתביו, ובקרוב אמורים להגיע לדפוס, נוסף לכרך נוסף ואחרון של 'מכמני עזיאל', גם חידושי על הש"ס. הספר נפתח בהספד נרגש על הרב וולדנברג זצ"ל ע"י הרב אברהם שלם שליט"א, יו"ר הוועד להוצאת כתבי הרב עזיאל, ובו מתברר שהרב וולדנברג הצעיר היה בן בית אצל הרב עזיאל, עוזרו ואיש סודו, ואף היה לימים בין הפעילים בוועד שקם להוצאת ספריו.

נחלת אבות. אסופת גזרים מבית משפחת ששון: תשובות, מכתבים, תפילות, מנהגים. [מלקט ועורך: הרב נתן סלימאן ששון]. ירושלים, הוצאת אהבת שלום, תשס"ז. כט+647 עמ'. (02-6421448)

ספר מהודר במיוחד, ובו מאות כתבים ומכתבים בהלכה ובהנהגה, בתורה ובדרך ארץ, מאוצרות כתבי היד של משפחת ששון, המשפחה שכונתה 'רוטשילד של המזרח'. מוצא המשפחה בבגדד על רבניה וגביריה, בהמשך מצאה את מקומה בבומביי ובכלכותא שבהודו, משם עברה ללונדון וליטשוורת שבאנגליה, ולפני שנות דור עלתה המשפחה לירושלים עיר הקודש. בלטו במשפחה זו כמה נשים, בהן במיוחד הגב' פלורה פרחח ששון (נפטרה בשיבה טובה בשנת תרצ"ו), שבמירצה

ובאמונתה הלוהטת ובאהבת התורה שבה ובפזרנותה לענייני צדקה ובחוכמתה ובידענותה עשתה לה שם בעולם כולו. והנה מתברר שהיה לה (וגם לאישים אחרים במשפחתה) קשר מכתבים ענף עם כמה מגדולי ישראל מעיר מולדתה בגדד - ומכל חלקי העולם היהודי; במקביל הספיק בנה, ר' דוד, שגם הוא כאביו ר' סלימאן מת בחצי ימיו (תש"ב), לאסוף אלפי כתבי יד עבריים מהעולם כולו, המפורסמים עד היום כ'אוסף ששון', ואף לתאר חלק מהם בספרו הידוע 'אוהל דוד'. בספר זה שלפנינו, 'נחלת אבות', יוצאים לאור מכתבי יד שאלות ותשובות ופסקים והערות והנהגות והמלצות ובקשות, רובם הגדול כאלו שנשלחו אל בני משפחת ששון או שהתקבלו מהם במשך כמאה וחמישים שנה, ואחרים מהאוסף הנ"ל. הדברים סודרו בארבעה מדורים: א. תשובות וחיידושים בנושאים שונים מאת כמה מגדולי הדורות האחרונים ועד לרבני זמננו. ב. מכתבים בעניינים שונים בהם תשובות, תפילות ועוד, מאת רשכבה"ג ר' יוסף חיים מבגדד (ה'בן איש חי'), בנו ר' יעקב חיים ונכדו ר' דוד חיים זצ"ל. ג. מכתבים בענייני צדקה וצרכי עם ישראל וארץ ישראל מאת ואל כמה מבני משפחת ששון. ד. קובץ חיידושי תורה מאת ר' סלימאן (שלמה) ששון, ראש משפחת ששון בדור האחרון, תלמיד חכם רב פעלים (נפטר בשנת תשמ"ה), תוספות לספרו 'נתן חכמה לשלמה' שיצא לאור בתשמ"ט. בחוכמה ובחריצות הוסיף המלקט מבווא קצר לכל קבוצת כתבים, ובה תיאר את מקורם ועניינם, והוסיף כמה מילים על החכמים המוזכרים ועל קשריהם עם בית ששון; עוד יותר מכך האריך המלקט בתולדות חייהם של אבותיו (ואמותיו), כאשר מבין שורות הספר לובשות דמויותיהם המיוחדות צורה מעוררת התפעלות; כך הגבירה המשכילה פרחת ששון שאלה לעיתים שאלה אחת כמה וכמה רבנים במקביל, וכנראה, מעריך נינה העורך, שהיא רצתה 'לראות את דרך הפסיקה של כל אחד ואחד מהם, ומה ראייה ימצא מש"ס ופוסקים, וע"י זה תתבאר אצלה הסוגיה באר היטב'... לדוגמא: בחודש טבת תרצ"א היא שואלת את הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג, אז רבה של אירלנד, את הרב יצחק ניסים מירושלים, לימים הראשון לציון, ואת ר' דוד נכד ה'בן איש חי' בבגדד, האם ספר תורה אשכנזי כשר לקריאת התורה לספרדים, והיא מקבלת על כך שלוש תשובות מפורטות. עוד דוגמא: היא שאלה את הרב ניסים האם אפשר לפרש שהביטוי בהגדה 'מסובין בבני ברק' מכיוון להסיבה עם תלמידים חריפים כברק, והוא ענה לה שפירוש כזה לא יתכן, והוא מוסיף שגם פירוש דומה שהביא האברבנאל נדחה כבר על ידו. בענין ברכת נשים על ספירת העומר פוסק לה הרב ניסים, שלמרות שהשו"ע סובר כהרמב"ם שאין לנשים לברך על מצות עשה שהזמן גרמה - המנהג הקדום בבגדד היה לברך, והוא מוסיף ומספר שהוא עצמו מער באשתו שמכיוון שלא נהגה לברך - גם לא הקפידה לספור בקביעות... ומכריע הרב ניסים שהיות ורוב נשות קהילת לונדון הן אשכנזיות 'יכולה כבוד הרבנית בשנה הבאה לחיים טובים ולשלום לספור לברך'. בצדק מעיר בהקדמתו ר' דוד ששון, בנו של ר' סלימאן הנ"ל ואביו של ר' נתן העורך, שלמרות שהמסותף למאות הכתבים שבספר הוא שמוצא כולם מאוסף אחד, גנזי משפחת ששון - הם מקיפים ומחברים אנשי תורה וחסד מכל חלקי העולם היהודי: ארץ ישראל, בגדד, הודו, צפון אפריקה, ליטא, פולין, גרמניה, לונדון וניו יורק, חלקם גדולי ישראל מפורסמים, וחלקם חכמים עלומי שם, שאלמלא דבריהם והדברים עליהם המובאים בספר זה - ספק אם היה נודע שםם בעולם. הרבה פסקים ותשובות בספר הם בעלי ערך הלכתי קיים, וגם אלו שאין בהם חיידושי הלכה כבדי משקל - יש בהם ענין רב. עשרות מכתבים של גדולי ישראל עוסקים בתמיכה בישיבות ובמוסדות תורה וביחידים נצרכים בכל רחבי העולם, והדיוק בציוטים ובפרטים יגרום לספר 'נחלת אבות' להוות מקור ראשוני לכותבי תולדות ישראל בדורות האחרונים. ספר מהודר זה מהווה מצבה חיה למשפחה מיוחדת בישראל, רבת מעש בענייני תורה וחסד, שהיו בה דמויות הוד שהטביעו את חותמם על היהדות בדורות האחרונים. לסיום ראוי לציון שכמה ממכתבי רבני בגדד נכתבו במקורם בערבית יהודית ותורגמו במיוחד לצורך ספר זה, וכן שלספר נוספו צילומי רבים מכתבי היד ומפתחות מפורטים.

היגיון ליונה. היבטים חדשים בחקר ספרות המדרש, האגדה והפיוט. קובץ מחקרים לכבודו של פרופ' יונה פרנקל במלאות לו ע"ה שנים. ירושלים, מאגנס, תשס"ז. 583 עמ'. (www.magnespress.col.il ;02-6586656)

פרופ' יונה פרנקל מוכר לרבים מקוראי 'המעין' כשותפו וממשיך-דרכו של חותנו, חוקר התפילה והפיוט ר' דניאל גולדשמידט ז"ל, בהוצאתם לאור של המחזורים המעובדים והמבוארים לימים נוראים ולשלושה רגלים לפי מנהג אשכנז; מחזורים אלו פתחו תקופה חדשה בהתייחסות לפיוטים, בדור שבו כמעט פסקה אמירתם בבתי הכנסת האשכנזיים. אולם עיקר פירסומו, שעליו זכה גם לקבל את פרס ישראל לפני מספר שנים, הוא בחקר אגדות חז"ל לסוגיהן מן הפן הספרותי, תחום שבו הוא 'ראש המדברים', ובו העמיד דור שלם של לומדים וחוקרים. לקראת יובלו כיבדו אותו כעשרים מחבריו ותלמידיו, רובם אנשי האוניברסיטה העברית בירושלים, בספר שבו מאמרים העוסקים בייחוס בין הגישה ההיסטורית לגישה הספרותית בחקר מדרשי חז"ל, בדרכי עריכת מדרשי ההלכה והאגדה, בניתוח ספרותי של מדרשים, בהשתקפות של תרבויות שונות במדרשים מסויימים, במחקרי תפילה ופיוט ועוד. כך למשל משחזר פרופ' לרנר מאוניברסיטת ת"א (עמ' 377 ואילך) נוסח מתורגמו ומעובד של מעשה כיבוד האב של ר' אבימי בן ר' אבהו (קדושין לא, א) על פי השוואתם של כמה קרעי דפים מגניזת קהיר; מהנוסח המשוחזר עולה, שבמקום השכר שקיבל ר' אבימי לפי גמרתנו - 'איסתייעא מילתא ודרש ר' אבימי מזמור לאסף' - בנוסח הגניזה הוא זכה לברכה מאביז 'תזכה ותקביל פני בוראך בכבוד'. החוקר, בעקבות הערה של ר' ראובן מרגליות זצ"ל ב'נצוצי אור' (שמקורה בחידושי הפני ה'ושע'), הגיע למסקנה שאין אלו סיומים שונים של אותו מעשה - אלא שבעל הנוסח שבגניזה הבין שה'מזמור לאסף' שדרש ר' אבימי הוא המזמור שבתהילים פרק עג וולא זה שברק עט כדעת רוב המפרשים, שבו בפסוק 'אחר כבוד תקחני' רמוזה הברכה 'תזכה ותקביל פני בוראך בכבוד'; לפי זה הברכה המובאת בנוסח שבגניזה היא ה'דרשה' שבנוסח שבגמ', עיי"ש באריכות. חוקר הפיוט הידוע עזרא פליישר, שנפטר לאחרונה, מתאר בפנינו מגילה קדומה שגם היא נמצאה בגניזת קהיר, ובה נוסח מקוטע של תפילת שחרית של חול כפי שנהגה בא"י בתקופת הגאונים; כך למשל נוסח ברכת המינים שבה הוא [עם שיחזור קל]: 'משומדים אל תהי תקוה, ומלכות זדון מהרה תעקר, הנוצרים והמינים כראג יאבדו, ימחו מספר החיים ועם צדיקים אל יכתבו. בא"ה מכניע זדים' (חשוב להזכיר שאין שום ספק שנוסח ברכת המינים ברוב הסידורים בימינו, גם המתוקנים שבהם, הוא נוסח משובש ומצונזר, והארכנו על כך במקום אחר). מעניין שהתפילה בציבור על פי נוסח זה הסתיימה בסידרת איחולים שהשמיע הש"ץ באוזני הקהל, בדומה לאמירת קטעי 'יהי רצון מלפני אבינו שבשמים' אחרי קריאת התורה ביום חול [גם כאן הוספנו שיחזור קל]: 'הרחמן הוא יבנה ביתו היכלו מקדשו מהרה בימינו, ואמרו אמן... הרחמן הוא ישלח רפואתן של כל חולי עמו ישראל, רפואה שלימה קרובה מהרה מידו, ואמרו אמן... הרחמן הוא יכלה ושיבור ויגוף את כל הקמים היועצים רעה, יפילם יכניעם ישמידם יאבדם מעל כל עמו ישראל, ואמרו אמן... המאמר האחרון בקובץ הוא של אברהם פרנקל בנו של בעל היובל, שעניינו הוא פיוטי מערכת היוצר 'אפיק רנן' מאת הפייטן הקדום ר' משולם בן קלונימוס. המחבר משלים על פי כתבי יד את החלקים החסרים שבמערכת הפיוט, ומציג את שלבי התפשטותה באיטליה, באשכנז ובצרפת ואת הסמכות הרבה שיוחסה לה, עד שמשפט אחד מתוכה היה הבסיס להכרעה של רש"י בנוסח משנה (ב"מ סט, ב ד"ה 'מפרין')! יש להעיר שברבים מהמחקרים בענייני אגדה המובאים בספר בולט הניסיון שעושים המחברים למצוא מכנים משותפים ונקודות-השקה בין תכנים וצורות באגדות חז"ל לבין מקבילות, אמיתיות או מדומות, בקבצים שמקורם מחוץ לבית המדרש - הספרים החיצוניים, מגילות ים המלח, ואף הספרות היוונית העתיקה והספרות הנוצרית הקדומה, באופן שלעיתים צורם את אוזניו של מי שגדל ב"ה בתוככי בית המדרש. פרופ' פרנקל עוסק עתה במרץ בהכנת מהדורה מדעית של סידור התפילה נוסח אשכנז ע"פ מאות [?] כתבי יד עתיקים, עוד ינוב בשיבה בעז"ה.

רשימת תשובות רב שריא גאון. עם מבוא כללי לתשובות הגאונים, תולדות רש"ג, ו"זיהויין של התשובות". ע"י הרב נתן דוד רבינוביץ. ניו יורק, בית מדרש אהבת תורה, תשס"ז. קיט עמ'. (1-917-753-5178)

בשנת תשנ"ט הוציא לאור הרב רבינוביץ את החלק הראשון של תשובות רב שריא גאון על או"ח וי"ד, וכעת הוא מוציא לאור מבוא מקיף לתשובות רש"ג (כשבעים עמודים) ורשימה מסודרת של כל התשובות עם השלמות ותוספות לחלק הקודם (כשלושים עמודים); השלב הבא יהיה הוצאה לאור של תשובות רש"ג על חו"מ ואה"ע. המבוא כולל הגדרה של 'תקופת הגאונים' לדעת הרמב"ם ולפי שיטות אחרות, תיאור פעולתם הלאומית וההלכתית של הגאונים לתקופותיהם, והסברים לתופעה ש'תורת הגאונים מונחת בקרן זוית' (המחבר מצטט את דברי הרב אליהו סלוביץ'ק בכרך הראשון של 'בית הועד', שבתי המדרש שלנו הם המשכם של בתי מדרש שלא הכירו את תורת הגאונים, ולכן קיימת רתיעה טבעית מהכנסת תורה חדשה ישנה זו אל בית המדרש פנימה). בהמשך המבוא מאריך המחבר בתולדות רב שריא גאון, היקף דברי תורתו שבכתב שהגיעו אלינו ואלו שאבדו עם השנים, השפעתו לדורות (הרמב"ן קרא לו 'אביהם של ישראל!'), דיון במאורע פטירתו (פירוש הביטוי 'נתלה בידו אחת' שבאיגרת רש"ג, דרכי זיהוי תשובותיו ועוד). בצדק מזכה את עצמו הרב רבינוביץ בברכה שביד הרב קוק את תלמידו רב"מ לוי על יצירתו 'אוצר הגאונים'... 'יישר כוחך, אריה! לך בכחך זה אשר החל רוח ה' לפעמך מני קדם, ותצליח את בית ישראל בתורה ובתעודה להביא לנו אורות מאופל... על ידי האיתנים מוסדי ארץ רבותינו הגאונים הקדמונים גאוני סורא ופומבדיתא'...

עת לעשות להצלת ישראל. אגודת ישראל בארץ ישראל לנוכח השואה 1942-1945. חיים שלם. שדה בוקר, מכון בן גוריון לחקר ישראל, תשס"ז. טז+335 עמ'. (02-9975891)

ברוב מחקרי השואה אין 'אגודת ישראל' כגוף נזכרת כלל, למרות שתנועה זו ייצגה למעשה את רובו של הציבור הדתי, שהוא עצמו היווה חלק ניכר מהיהודים שחוו את השואה על בשרם. לעובדה זו סיבות רבות, חלקן בוודאי הסתרה מדעת של פעליו של הציבור הדתי והחרדי במאורעות השואה ע"י הציבור החילוני ובעיקר ע"י פוליטיקאים מכאן וחוקריו מכאן, וחלקן סיבות פנימיות - מיעוט חוקרי היסטוריה בציבור החרדי, הנגישות הקשה לארכיונים הרשמיים והבלתי-רשמיים של תנועת אגודת ישראל וראשיה, הנטייה בציבור החרדי להכפיף במקרים רבים את האמת ההיסטורית ל'אמת החינוכית', ועוד. הספרות החרדית בנושא השואה כללה עד לאחרונה, כהגדרתו של המחבר ד"ר שלם, בעיקר 'ספרות שבחים' על הגבורה היהודית והתורנית בשואה ועל אישים וקהילות במהלכה, ו'ספרות קיטרוגים' כלפי חלקם של החילונים והציונים בגרימת השואה ובעוולות שנעשו נגד הציבור הדתי במהלכה ובעקבותיה. רק בשנים האחרונות החל מחקר היסטורי רציני מן הפן החרדי, שהידוע והחשוב שבו הוא סיפורה של הרבנית אסתר פרבשטיין 'בסתר רעם' (הערכה מקיפה עליו נכתבה ע"י שמואל עמנואל נ"י ב'המעין' טבת תשס"ד [מד, ב] עמ' 69 ואילך). חיים שלם, איש היישוב עפרה שבבנימין ומראשוני המסיירים ומורי הדרך בדרכי פולין האבלות בעשרים השנים האחרונות, בנם של פעיל באגו"י ומחנכת ב'בית יעקב' שזכו לעלות לארץ עוד לפני השואה, החליט לעשות מעשה - נבר בארכיונים וראיין אישים בעולם כולו, קרא מחקרים ובדק נתונים, הצליב עדויות ובחן תהליכים, והצליח בסופו של דבר להגיש לפני מבקשי אמת, המתעניינים בתקופה הזו, את תיאור הפעילויות וההתייחסויות של אגודת ישראל על פלגיה ודעותיה וגופיה השונים לנעשה באירופה בשנים הקריטיות האלו. 'השורה התחתונה' אכן מעציבה: ההתייחסות הכללית של אגודת ישראל לשואה לא הייתה שונה מהותית מהתייחסותו של כלל היישוב - שילוב של יאוש מאפשרות 'לעשות משהו' ושל מאבק קשה על שמירת הקיים, שגרמו לדחייה מראש-סדר העדיפויות של פעולות הצלה שאולי היו אפשריות; אמנם כמה פעילים בולטים של אגו"י היו מחלוצי הזעקה והפעולה

בנושא, ואף השכילו לפעול באופן אינדיווידואלי ביוזמות הצלה רבות, תוך שיתוף פעולה חלקי לפחות עם שאר הגופים והמוסדות שעסקו בהצלה, בארץ ובעולם. מעניין במיוחד פרק צדדי-יחסית במחקר חשוב זה, הן בייחסה של אגודת ישראל למרד גטו ורשה: מסתבר שכבר כשהגיעו השמועות הראשונות על המרד לא"י ולארה"ב, וכל שכן בתקופות מאוחרות יותר, היו ממנהיגי אגודת ישראל שסירבו להאמין שהשתתפו בו אנשי אמונה ותורה, כי לדעתם ברור היה שהגבורה הכוחנית היא גבורה חילונית, גבורה 'גויית'; לעומתם אחרים, בראשם בנימין מינץ מנהיג פא"י (שהיתה אז חלק בלתי נפרד מתנועת אגודת ישראל העולמית), היללו ושיבחו את גבורתם של המורדים, ואף מחו קשות על העלמת חלקם במרד של המורדים הדתיים ע"י דוברי הציונות החילונית. ומה היתה 'דעת תורה' בנושא זה? המחבר בחן בדקדקנות את העדויות על יחסם של רבני גטו ורשה עצמו למרד, והגיע למסקנה שאכן רובם נטו להימנע מהתנגדות אקטיבית לגרמנים יש"ה, אך מיעוט בולט בהם, בתוכו הגאון רבי מנחם זמבא, הרב שמשון שטוקהמר והרב שמעון הוברנד מחשובי הרבנים בוורשה, הרב אלכסנדר זישא פרידמן שהיה מנהיג אגודת ישראל בפולין, הרב יוסף אלכסנדר זמלמן - מרבני חסידות גור וגם הוא ממנהיגי אגודת ישראל, ורבים אחרים, ה' יקום דמם, תמכו מפורשות במרד, וחלקם אף לחמו בו בעצמם. אמנם הופתעת שלא הובאה עדותו של הרב יחיאל יעקב ויינברג זצ"ל, בעל 'שרידי אש', ששימש בגטו כנשיא אגודת הרבנים והועבר משם למחנה ריכוז מעט לפני המרד, שתמדך במרד בכל עוז, ואף כתב עליו כך ('לפרקים' מהד' תשס"ו עמ' קסו): 'דק מתוך ידיעת המצב כמו שהיה יש להעריך את עלילת הגבורה של ההתקוממות הספונטנית בתוך הגיטו המעונה והמושפל. סוף-סוף נמצאו גואלים לכבוד העם הבזוי והשסוי. צעירי ישראל שלא יכלו לראות יותר בגסיסה ארוכה של מאות אלפי נפשות אחים ואחיות התאוששו, ובאיזור שארית כוחם השיבו גמול צודק למעניהם האכזריים. וכך היה המרד של הגיטו הורשאי לדף מזהיר בתקופת החשכה ההיא. המורדים, יהודים מכל המינים, בונדאים, ציונים, מזרחיים ואגודאים, שעמדו על סף הוודאות הגמורה של כליון גוויעה מתוך ייסורי גיהנום, לא חתו לא זעו, אלא התחשלו בגבורה על-אנושית כדי לנקום דם עמם השפוך. במיתתם, מות גיבורים, קידשו שם ישראל המחולל...' דרך אגב, ב'מחקר זוטא' מוכיח המחבר באופן חד-משמעי שאין ממש בהכחשות שנשמעו פה ושם על דעתו הנ"ל של הגר"מ זמבא ה"ד; הוא מביא כמה וכמה עדויות ברורות, ביניהם של שניים מאחייניו של הרב זמבא, בהם מוכח מעבר-לכל-ספק שאחרי שנודע שרוב המוצאים מהגטו נרצחים במחנות המות - תמדך הרב זמבא במרד המתוכנן בדברים בכתב ובעל פה, ואף תרם מכספו לקניית נשק. הכחשת עובדה זו אין בה אפוא אמת. נראה לי ש'עת לעשות להצלת ישראל' אינו רק ספר חשוב מצד עצמו, אלא שהוא יהווה גם נקודת בסיס למחקרים נוספים, שיבהירו את מה שבאמת היה ואת מה שהיה צריך להיות בתקופה קשה זו לעם ישראל, לא תקפ"ץ.

טל חיים. שיעורים במסכת ברכות לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, שנאמרו בסיעתא דשמיא בבית המדרש של ישיבת תורת החיים. שמואל טל, יד בנימין. תשס"ז. תסג עמ'. (050-8684004)

ב'המעין' גליון ניסן תשס"ה [מה, ג] סקרתי בקצרה את הספר 'טל חיים' על מסכת שבת, אותו ערך הרב טל שליט"א מתוך שיעורים שנתן בישיבתו, שפרחה לה אז בנוה דקלים שבגוש קטיף. הזכרתי את הייחוד שבישיבה זו, את הדרישות הגבוהות המוטלות על תלמידיה ואת האווירה המיוחדת השוררת בין כתליה, ואף את מרכזיותו של ראש הישיבה בחינוך ובגידול תלמידיו ובהשפעה עליהם. תפילתי, בתוך תפילת רבים, ש'זכח המחבר, ויזכו תלמידיו, להמשיך להעמיק בתורה ולהתמיד בהפצתה בנוה דקלים ת"ו עד לקץ הימין' - לא התקבלה, ואחרי יסורי גלות מידי אחינו הטועים קבעה הישיבה על כל מפעליה (ומכללת 'טוהר' לבנות, תלמוד תורה ועוד) את מקומה בישוב 'יד בנימין' שבנחל שורק, אחד מ'מרכזי הקליטה' של מגורשי הגוש. הספר היוצא עתה לאור על עשרים

סוגיות במסכת ברכות מסכם את הלימוד בישיבה בשנת חורבן בית המדרש של הישיבה, הגירוש והטלטול, והרב טל מזכיר שזו בדיוק המסכת שבה לומדים לברך גם על הרעה - וגם על הטובה של הקמת הישיבה מחדש, שיקומה והתפתחותה. גם בספר זה הבידורים העיוניים הלכתיים יוצאים מן הגמרא ומגיעים עד ההלכה למעשה, על פי הבנתו והכרעתו המקוריים לעיתים של המחבר שליט"א. כך למשל בפרק ז מכריע המחבר שאפשר ללא היסוס לצאת ידי ספק ברכה ע"י אמירתה בלועזית או ע"י החלפת שמות ה' בכינויים, בתנאי שהמברך מקפיד לומר את הברכה בכוונה לתת שבה והודייה למקום; בניגוד לברכה במטבע שתיקנו חכמים, שאין עוברים באמירתה על איסור ברכה לבטלה גם אם לא מתכוונים כראוי. זו לדעתו הסיבה שהפוסקים הראשונים לא נתנו עצה זו לכל מקרה של ספק ברכה, כיוון שעצה זו אינה מתאימה לרוב הציבור, שהרי מי שיברך בלי כוונה ראויה יעבור על איסור. דוגמא נוספת: בסוף פרק יג מכריע הרב טל, שלמרות הדעות בראשונים שמי שנמצא באמצע תפילת עמידה צריך לשתוק ולהתכוין לצאת בדברים שבקדושה שעונה הציבור - בימינו קשה לרוב המתפללים להתכוין בתפילתם וגם 'לשים אוזנם כאפרכסת' למה שהש"ץ אומר, ולכן עדיף להתכוין בתפילה ולהמשיך בה כסדר, ורק בזמן אמירת הקדושה יתכן שיש להקשיב בשתיקה. א"א שלא להזכיר את ההקפדה על האסטטיות הפנימית והחיצונית של הספר, כמו העיצוב המוקפד, הלשון הבהירה והמדויקת, הכותרות, השילוב בין הירידה לפרטים הקטנים שבסוגיא ובין הצגתה כמכלול אחד, הסיכום ההלכתי של כל סוגיא ועוד. אל ההסכמות הרבות והמגוונות שקיבל המחבר מגדולי ישראל מכל החוגים לכרך הראשון - נוספו בכרך זה הסכמות חמות במיוחד מאת הגאונים הרב אשר זליג וייס מירושלים והרב ברוך דוב פוברסקי מראשי ישיבת פוניבז'.

תוספות ר"י הזקן ותלמידו וראשוני בעלי התוספות, על מסכת שבת.

כרך ראשון (עד דף סז). יוצא לאור לראשונה על פי כתב יד גינצבורג, בצירוף מראי מקומות וצינונים, הערות וביאורים, מבוא ומפתחות. מהדירים: הרב אברהם שושנה, ובנו הרב יהודה אמיתי שושנה. ירושלים, מכון אופק, תשס"ז.

56+תתקנח עמ' (02-6518521)

המעמד המיוחד ש'מכון אופק', שרגלו האחת נטועה בישיבת טלז שבקליבלנד והשניה בירושלים עיה"ק, זכה לו, נובע מכמה מאפיינים: הספרים המיוחדים והיחידאיים שהוא מוציא לאור, ההדרה המוקפדת ביותר, טכנית ותוכנית, שהוא עומד עליה, וגדלותם בתורה ובחוכמה של המהדירים והעוסקים בספריו. ואכן, מדובר גם הפעם בספר מיוחד, ובההדרה מיוחדת. ספר מיוחד: כתב היד היה טמון ועלום יותר משבע מאות שנה, וגם לאחר שנודע על קיומו הוא 'ננעל' בספריית המדינה במוסקבה מאחורי מסך הברזל; אולם עוד לפני ש'עלה' המסך הזה הוא ניפדה בידי הר"א שושנה, מייסד המכון ומנהלו, עם עוד מבחר צילומי כתבי יד, על מנת להוציאם לאור. כתה"י העתיק הזה, אחד מקבצי בעלי התוספות העתיקים ביותר הקיימים היום בעולם, מכיל את תורתם של בעלי התוספות הקדמונים ר"י הזקן, רבינו תם, ריב"א, רשב"ם ורבינו יוסף פורת על מסכת שבת, וכן 'גליונות' המוסיפים עליהם מאת חכמי אשכנז הקדמונים. כל מי שיעג בהבנת התוספות על המסכת, וראה עד כמה הועילה לו השוואת הנוסח שבתוספות שלנו עם הנוסח שבתוספות הרא"ש למשל - יודה כפל כפליים למהדירים על האוצר הבלום שהם פתחו לפניו בהבאת הנוסח המקורי, שהתוספות שלנו וגם תוס' הרא"ש הם למעשה קיצור ועיבוד שלו. ובענין ההדרה המיוחדת: מאמץ מיוחד במשך שנים נדרש כדי לפענח כתב יד קשה וקרוע זה (תחילתו חסרה עד דף יג) בפרט בחלקים הכתובים בשולי כתב היד, וב'הערות וביאורים' חשפו המהדירים את הפירושים החדשים הנובעים ממנו בסוגיות המסכת בכלל ובהבנת דברי התוספות הנדפסים בפרט, ונעשתה השוואה שיטתית לדברי הראשונים והאחרונים בעניינים אלו. במבוא המקיף עומד הרב שושנה, כרגיל, על כל דבר בעל משמעות בקובץ זה, ומסיק בין השאר שהמחבר עלום השם היה מתלמידי הוותיקים של ר"י

הזקן, עוד לפני שהגיע אליו ר' שמשון משאנץ והתחיל לחבר לפניו את תוספותיו על מסכת פסחים; בין השאר מביא מחבר הקובץ תקציר של חילופי דברים שעברו בין ר"י הזקן ותלמידיו במהלך הלימוד בבית המדרש, והוא גם מוסיף חידושים מדעתו (הוא חותם על דברי עצמו, שאינם מפי רבו, 'ל"ש' = לא שמעתי). הרב שושנה כרגיל 'נותן בעין יפה', והוא מצרף לתוספותיו הריב"א, בעל התוספות הקדום רבינו יצחק ב"ר אשר שקובץ גדול מדבריו מובא בכת"י זה, קטעים שנתגלו בכריכות ספרים במסגרת 'גניזת אירופה'. נוספו לספר מפתחות מפורטים, בהם גם, שלא כמקובל ברוב המפתחות, מפתח למקורות שנידונו בהערות. המהדיר נאלץ לצערו לפרסם בפתחת הספר 'הודעה ואזהרה', בה הוא מבקש מה'חמדנים' הפוטנציאליים, וגם מזהיר אותם, שלא להוציא לאור בלי רשות מכון 'אופק' את הקבצים שהזכויות עליהם נרכשו על ידיו בממון רב ובמאמץ גדול; הוא מדגיש שהזכויות שמורות למכון מכל הכיוונים: 'הן על פי דין תורה, והן על פי חוק זכויות היוצרים הבינלאומי, וגם על פי הנימוס האנושי, ו[הן בגלל] הצורך החשוב לחזק ולעודד רבנים וחכמים לעסוק בהוצאת ספרים גנוזים לאור עולם'... הרב שושנה, כבעל ניסיון עצוב בתחום זה, אינו היחיד שמנסה להילחם בתופעה הבזויה של 'גזילת' ספרים מהמהדירים ה'חוקיים', תופעה שמהווה אתם מכוער על עולם הספר התורני ההולך ונבנה לתלפיות לעינינו בחסדי שמים, עולם שלמכון 'אופק' שמורה בו פינה מיוחדת במינה. חמרא למריה וטיבותא לשקייה.

תלמי שי. תרשימים למסכת יבמות. הכין בחסדו יתברך הצעיר יצחק שוה בן הרב אהרן שוויכה ז"ל. עריכה: הרב ברוך ברונו. מעלה אדומים, הוצאת מעליות שע"י ישיבת ברכת משה, תשס"ז. 291 עמ'. (02-5 35 3655)

אחד ממלמדי הדף היומי זירא את בני שיעורו לצרף את חבריהם ושכניהם ובני משפחותיהם ללימוד הדף היומי כאשר הם נמצאים עדיין במסכתות של סוף סדר מועד; 'כאשר נגיע למסכת יבמות', אמר, 'לא רק שלא יצטרפו חדשים - אלא חוששני שישירו מהלימוד לומדים ותיקים'... ואכן, רבים מלומדי הגמ' פתחים באנחה את מסכת יבמות; סיבוך הקשרים שבין הגופים השונים הנידונים בכל סוגיא מרפה את הידיים, והאפשרות היחידה 'לצאת מהסוגיות בשלום' היא לשרטט תרשימים שונים שימחישו את הקשרים המשפחתיים המסובכים. אך במקום שכל לומד ינסה את כוחו בחוכמה-שהיא-מלאכה זו - בא הרב פרופ' יצחק שוה, שילב דרכי חוכמה ומדע, ובעמל רב הוציא מתחת ידו מערכת שלמה של תרשימים לכל סוגיות המסכת, לפי פשט הגמרא ושיטת רש"י. הוא לא היחיד: בדורות קודמים ובדורנו היו אחרים שניסו ללכת בדרך זו, אך הוא הוסיף לכל תרשימים את כללי האיסור וההיתר והדגיש איזה שלב קדם לחברו, בחר בסימנים מסויימים לכל גוף מתואר, לכל סוג קשר ולכל כלל הלכתי ולמשל כל הזכרים מרובעים וצבועים תכלת והנקבות מעוגלות ובצבע ורוד, סימנים מיוחדים מצביעים על ספק בהלכה ואחרים על פטירה או גירושין וכד', ומילים קצרות ומדוייקות מוסיפות הסבר בשעת הצורך. בסופו של דבר יצא מתחת ידו ספר מפואר, צבעוני, מהודר וברור שבו בס"ה 581 תרשימים, שעשוי ללוות חברותא נאמן כל לומד בסוגיא, ואולי אף למנוע את נשירתם של לומדי הדף היומי... ה'סימניה' המצורפת ובה תקציר הסימנים תועיל מאוד למעט דפדוף מיותר בספר.

משנה תורה להרמב"ם - ספר נזקים. על פי כ"י, עם השגות הראב"ד ע"פ כ"י, עם פירוש 'יד פשוטה', מאת נחום אליעזר רבינוביץ. ירושלים, הוצאת מעליות שע"י ישיבת ברכת משה מעלה אדומים, תשס"ז. 3 כרכים. (02-5 35 3665)

כבר זכיתי כמה פעמים לבשר על יציאתם לאור עולם של כרכים חדשים של הרמב"ם מהדורת 'יד פשוטה'. הייחוד שבהם הוא הנוסח המדוקדק ע"פ השיטה שקבע הרב רבינוביץ - מציאת כתב היד

או כתבי היד הטובים ביותר והליכה על פיהם ללא סטייה כמעט; קביעת מקורות הרמב"ם באופן שיטתי בעזרת כתביו האחרים וכתבי בנו ר' אברהם, ע"פ כל כתבי חז"ל - כולל מדרשים 'נידחים' יחסית כפרקי דר' אליעזר, פסיקתא זוטרותא ('לקח טוב') וכד', ועל פי כתבי הגאונים ותשובותיהם, וכתבי הראשונים תלמידי הגאונים כרבנו חננאל, בעל ספר 'הנר' ואחרים; וביאור שיטתי של דרך הפסיקה של הרמב"ם, מפירוש מקורותיו בסוגיות, במדרשים ובפסקי הגאונים - ועד הדקדוק בלשון ההלכה כפי שנכתבה על ידו. ההקפדה על הנוסח המקורי כפי שיצא כנראה מתחת ידו של הרמב"ם (בין השאר משתמש הרב רבינוביץ בקטעי גניזה בהם טיטות של ספר משנה תורה בכתב ידו של הרמב"ם עצמו) הביא לשינוי שם הספר הזה מהמקובל: במקום ספר 'נזיקין' - ספר 'נזקים', ע"פ הנוסח בכתבי היד התימניים, בספר 'המספיק לעובדי ה'' של ר"א בנו (החלק שעדיין בכת"י) ובכתה"י המשובח של ספרי מדע-אהבה (בו גם הקדמת הרמב"ם למשנה תורה ובה שמות הספרים), ובניגוד לשניים מתוך שלושת כתה"י שהם המקור לנוסח בכרכים אלו, כנ"ל. מפרשי הרמב"ם השונים מוזכרים מעט בפירוש 'יד פשוטה' (אמנם בספר זה מעט יותר מאשר בספרים הקודמים), ויש בזה חיסרון מסויים - שהרי מפרשים אלו הם הבסיס לכל הדיונים והבירורים שנעשו בכל הדורות בכל 'רמב"ם קשה' שהתגלה ליושבי בית המדרש; מצד שני בגישה היסודית והשיטתית של הרב רבינוביץ נפתרות מאליהן הרבה מקושיות אלו, ומתייתרים רבים מן התירועים, ומדוע להלאות את המעיין? יש צדדים לכאן ולכאן, אך ללא ספק הסיכוי של הלומד לקבל הסבר אמיתי ומדויק של הלכה קשה פלונית ברמב"ם בעזרת הנוסח והביאור המשובחים של מהדורת 'יד פשוטה' מרשים ביותר.

ירושתנו. ספר ראשון - התשס"ז. ספר שנה לתורתם של חכמי אשכנז,

אורחותיהם ומנהגיהם, מסורות וזכרונות, מחקרים וסקירות. כולל לוח מנהגי בית הכנסת לשנת תשס"ז. עורכים: הרב שלמה יהודה ליב הופמן והרב יוסף שלמה מאיר. בני ברק, מכון מורשת אשכנז, תשס"ז. שמו עמ'. (03-5700783;

yerushatenu@neto.bezeqint.net)

הפועל 'ירש' בהטיותיו השונות שגור על לשונם של מחדשי מנהג אשכנז בדורנו, ובראשם הרב בנימין שלמה המבורגר שליט"א בעל סידרת ספרי 'שרשי מנהג אשכנז' וראש מכון 'מורשת אשכנז'. קצה נפשם בסתירה הבולטת בין הירושה האדירה שירשו, כצאצאיהם של בני קהילות אשכנז שהוד עברם קורן עד היום - לבין היעלמותם של מנהגים והנהגות, שדורות רבים שמרו עליהם בקפידה רבה, בין בני התורה וקהילות הקודש בימינו, בארץ ומחוצה לה. סיבות שונות יש להתבוללות' זו של בני קהילות גרמניה, אלזס ואגפיהן, ובראשן שתיים - חורבן רוב הקהילות האלו בשואה ולאחריה, והדומיננטיות המוצדקת-כשלעצמה של עולם הישיבות הליטאי בעולם התורה של היום. כך במאמר הקורא לחידוש מנהג עטיפת הטלית אצל נערים בני-מצוה כותב בצער ראש ישיבת קול תורה, הרב משה יהודה שלזינגר שליט"א, ש'ההתערות בין קהלים אחרים החלישה ועמעמה רבות [אצל יוצאי אשכנז] את ההנהגות שהיו מקובלות בארץ מכורתם... וקמא קמא של הבאים בטל בפני המקובל בארץ הקודש'. קבוצת אנשי-תורה בני אשכנז נטלה אפוא על עצמה, בהצלחה גוברת והולכת, משימה שהיא כעין 'תחיית המתים', וקהילות 'מנהג אשכנז' קמות כפטריות אחר הגשם בארץ ובעולם. אולם כידוע דווקא 'תלמוד מביא לידי מעשה', וחיוני היה שתקום במה לבירורי מנהג והלכה של ציבור זה, כדי להבטיח שהתחיה הזו תאריך ימים; תפקיד ספרי השנה 'ירושתנו' יהיה לחבר את העבר המפואר עם ההווה המתעורר והעתיד המבטיח. כשלושים המאמרים המופיעים בכרך הראשון ממלאים מטרה זו באופן מושלם, בהם בירורי הלכה של גדולי אשכנז בדורות הקודמים, מהמהר"ם מרוטנבורג ועד רבי עזריאל הילדסהיימר, ושל ת"ח בני דורנו כרבי יונה מרצבך זצ"ל ויבל"א הר"י נויבירט שליט"א ואחרים; ענייני מחשבה וביוגרפיות; בירורי מנהגים

והנהגות שירה וזימרה; ואף תוכנית מפורטת למהדורה חדשה ומתוקנת של ספר־הספרים של מנהגי פפד"מ: 'דברי קהלת'. העורכים מעידים בסוף הקדמתם כי עוד ארוכה הדרך להגשמת משימתם; ספר השנה 'ירושתנו' עם לוח המנהגים שבסופו עשוי להקל דרך זו, ואף לקצר אותה באופן משמעותי.

ספר חורב. על טעמי המצוות הנוהגות בזמן הזה, דיניהן ושורשיהן. מאת רבי שמשון רפאל הירש. מתורגם מחדש ללשון הקודש ע"י הרב יצחק פרידמן. עריכה: פרופ' ר' מרדכי בן מו"ה יצחק ברויאאר. ירושלים-ניו יורק, הוצאת ספרים פלדהיים, תשס"ז. לא+550 עמ'. (02-6513947)

פרי הביכורים של הרב שמשון רפאל הירש, מחזיר עטרת הדת ליושנה באשכנז ומשיב לבות אלפי רבבות ישראל לאבינו שבשמים וכלשונו של רשכבה"ג ר' יצחק אלחנן ספקטור בהסכמתו לתרגום החימש עם פירוש רש"ה, היה הספר 'חורב'. הספר נכתב בשפה גרמנית משובחת, כדי שישגי את מטרתו אצל הקוראים הצעירים - קירובם לשמירת המצוות בדור שרבו בו הנושרים מהיהדות ה'ישנה' אל הקהילות הרפורמיות, ואפילו עד להתבוללות גמורה. שנים רבות עסק רש"ה באיסוף מקורות להגדרת המצוות ולביאור טעמיהן, ומאמץ רב הקדיש כדי שיהיה הספר הזה כלי משמעותי שיביא את התועלת שעבורו נוצר - חיזוק היהדות בין הצעירים. ואכן, במשך יותר ממאה שנים היה הספר 'חורב' ספינת הדגל החינוכית של יהודי הארצות דוברות הגרמנית, ואף תורגם לשפות רבות, כולל לשה"ק. אלא שהסגנון הקשה, עמוס הרטוריקה הכבדה, המסורבל לעיתים, גרם לכך שהתמעטו מאוד העוסקים בספר זה, ובעיקר בין דוברי לשון הקודש. אחת מתוכניותיו האחרונות של נין המחבר, ההיסטוריון והמתנדב פרופ' מרדכי ב"ר יצחק ברויאאר ז"ל שנפטר בימים אלו שבע ימים ומעשים (שבועות מספר אחרי בן דודו - הרב מרדכי ב"ר שמשון ברויאאר ז"ל, איש התנ"ך והמסורה), היתה לתרגם ולערוך את ספר 'חורב' מחדש, ותוכניתו זאת עלתה בידו, בעזרת שורה של אישים שלכולם מובעת תודה בראשית הספר. המתרגם היה הרב פרידמן, שהוא בעל ניסיון רב בתרגומים מעין אלו; פרופ' ברויאאר עצמו, שלמרות שהתקרב לעשורו העשירי היה עמוס בעבודה, במחקר ובכתיבה (בין השאר כחבר מערכת 'המעין'), עמל שעות ארוכות במשך חודשים רבים כדי לערוך את התרגום, תיקן טעויות והוסיף הערות, וזכה עוד להשתתף בקבלת פנים מרגשת שאירגנה הוצאת 'פלדהיים' לרגל יציאת הספר לאור. הספר מחולק לתש"ט סעיפים בקי"ח פרקים המסודרים בשישה חלקים: 'תורות' - עקרונות יסוד המחשלים את הרוח והנפש לחיים, בהם ענייני בין אדם למקום כאמונה ובטחון, תמימות עם ה'; התקדשות וכד', ובין אדם לחברו - שגאה, אהבה, רחמים, לדון לכף זכות ועוד; החלק השני עוסק ב'עדות' - אותות וסמלים המעידים על אמיתות היסוד של חיי עם ישראל, כמצוות השבת והמועד, ציצית ומילה וכד'; החלק השלישי עוסק במשפטים - צדק, כיבוד גוף הזולת וקניינה, דיני נזיקין וכו'; הרביעי עוסק בחוקים - המצוות המחייבות אותנו לחיות בצדק עם העולם הכפוף לנו, כגון שילוח הקן, כלאיים, עריות ועוד; החלק החמישי - מצוות החסד; והאחרון - ענייני עבודת ה', כולל תפילות, ברכות, קדושת כהן וכד'. הרב הירש, שחזק את יהדותם של היהודים בגולה, חותם את הספר במשפט המקשר בין ההווה 'שם' לעתיד בארץ ישראל: 'עם ישראל נושא אתו בגלות את היסודות של חיי רוחו הלאומיים, לקראת חידוש ימיו כקדם בבוא הגאולה המובטחת'. בעגלא ובזמן קריב. בניו שיח' הזכירו בהספדיהם המרגשים, שפרופ' ברויאאר אמר בכמה הזדמנויות שהשכר היחיד שהוא מקווה לו עבור הטיירה המרובה בספר זה - הוא שזקנו הגדול רש"ה יבוא לקבל את פניו כאשר הוא יגיע לעולם האמת, ויאמר לו 'ישר כח'; נדמה אכן שזה מה שקורה בשעות אלו בעולם ההוא. תנצב"ה.